

DANNELSE FREMKOMMER VIA HJERNEGYMNASTIK

*Børn tænker over mange ting – de kan ligefrem falde i staver og glemme at tygge kiksene.
Arkivfoto, v. Simon Jeppesen*

'Dannelse' er et nyt begreb i den nye læreplan. I denne artikel får du en oversættelse og nogle konkrete indfaldsvinkler til at arbejde med det i børnegruppen. Kort fortalt handler det om at filosofere med børn om 'hvorfor' og 'hvordan'.

Af Ann-Elisabeth Knudsen, cand. mag., lektor i dansk og psykologi, foredragsholder, forf. til blandt andet: *'Børns hjerner 0-6 år'*

'Du er bare dum, jeg gider ikke lege, når du driller ... Solveig!!! ... Jonas driller, må han vel det?'

En helt almindelig sætning fra en helt almindelig hverdag i langt de fleste daginstitutioner. Og en situationen der vel nærmest opfordrer til at tage fat på emner som sociale kompetencer, hvordan vi taler til og om hinanden og konflikt-håndtering. Og det er både fint og nødvendigt.

Men samme situation kan også give personalet mulighed for at tage hul på det vigtige punkt i den styrkede læreplan om 'Børn og dannelse':

"Dagtilbuddene skal fremme børns dannelse, hvor begrebet dannelse refererer til en dybere form for læring, hvor barnet som aktiv deltager forankrer værdier og viden i egen personlighed som rettesnor for at orientere sig og handle i en global verden som et hensynsfuldt, kritisk, demokratisk menneske."

Det kunne bestemt være formuleret med større relevans og ynde. Jeg mener ... man kan jo ikke lade være med at kigge i retning af den nærmeste 3.årige og tænke, 'har han ikke nok at gøre med overhovedet at bygge et simpelt tårn af byggeklodser?'

Men uanset formuleringen så behøver det dels ikke at være så vanskeligt og dannelse er faktisk en afgørende del af et barns udvikling af hjernen samt af adfærd overfor andre. Sagt enkelt:

Dannelse er at evne at:
... tænke sig om
... undre sig
... kunne stille relevante spørgsmål
... og bestemt også gerne få kritiske spørgsmål.

Sagt på en anden måde er det at udvikle evnen til at stoppe op og tænke 'hvorfor det' eller 'kan det virkelig passe?'

Sagt på en tredje måde er det en proces, som er med til at forme personligheden og som ikke kun foregår i barnet men også i det sociale samspil.

Pædagogen skal opfordre børnene til at stille spørgsmål og diskutere svar

Børn opnår ikke dannelse uden en aktiv indsats og støtte fra de voksne i deres liv, og at det er vigtigt behøver vi blot at kigge til den generation af unge, vi har nu for at blive sikre. Mange unge er i dag exceptionelt usikre, sårbare og stressede. De er under konstant præstationspres og mangler tilsyneladende den følelsesmæssige ballast, som arbejdet med dannelse ellers kunne give.¹

Alene af den grund er det væsentligt at tænke dannelse ind i den indledende situation med 'Jonas som driller'.

Den slags hverdagsituationer giver oplagte muligheder for at arbejde med børn og dannelse. Det handler om at søge indsigt, at turde spørge og ikke altid have et svar parat. En situation kan meget vel munde ud i flere spørgsmål i stedet for i endelige svar. At få nye tanker, nye perspektiver, at komme i tvivl er alt sammen forskellige måder at lære at tænke – og dermed blive *dannet* på.

Derfor er det i eksemplet vigtigt nogle gange at gribe situationen og sætningen: *"Du er dum"* og spørge de børn, som er involverede: *"Hvad vil det sige at være dum?"*, *"hvad er det modsatte af at være dum?"*, eller måske *"kan det nogle gange være godt at være dum?"* I virkeligheden kan rigtig mange indfaldsvinkler bruges, blot de

¹ Se fx <https://bupl.dk/artikel/praestationskulturen-truer-unges-trivsel-det-er-aldid-min-egen-skyld/>

i situationen skaber et "metaniveau" for børns oplevelse og tænkning. Lad os sammen gå op i helikopteren og se på begreberne.

At sætte den slags i gang er at hjælpe børns dannelse på vej. Og igen, det væsentlige er ikke, at børn altid kan svare, men at de tænker sig om, bruger lidt tid på det. Dannelse er en proces, som er med til at forme og styrke børns personlighed og selvværd. De har brug for evnen til at stoppe op, tænke sig om, være kritiske og helt grundlæggende kunne tænke og sige: 'kan det passe?' eller 'hvorfor/hvordan?'

Viden er vigtig – selvfølgelig er den det – men i et dannelsesperspektiv er det mere interessant, at barnet *forholder* sig til viden. Når vi standser op i hverdagen og overrasker børn med uventede spørgsmål eller nye perspektiver på en velkendt situation, hjælper vi dem til at 'tænke over at de tænker'. Når de så også mærker, at deres tanker eller eftertænksomhed har værdi, oplever de at betyde noget for andre. Selv de børn som ikke lige får formuleret hele sætninger, når de bliver spurgt 'hvad vil det sige at være dum?', kan opleve anerkendelse, hvis pædagogen for eksempel siger: 'Jeg kan se, du tænker rigtig godt over det, det er superfint Jonas.' Nu har både Jonas, hans tanker og det at lytte til andre fået værdi. Det pædagogen siger her er: 'Jeg tror på, du kan finde frem til noget.'

Arbejdet med børns dannelse styrker deres hjerner

En ekstra og vigtig pointe er, at når man arbejder med børn og dannelse, styrker man automatisk bestemte kognitive funktioner i hjernen. Et barn som tænker over, 'hvad det vil sige at være dum', arbejder metakognitivt. Det vil sige, at vigtige områder i pandelapperne er i funktion og samtidig også forbindelser mellem pandelapper og det limbiske system – ellers vil barnet ikke kunne forholde sig til noget følelsesmæssigt.

Nogle børn er gode til at arbejde metakognitivt med både forestillingsevne og følelsesmæssig indsigt, andre børn skal have hjælp. Men uanset om det er evner, som 'trænes' i barnets egen familie eller ej, så får alle børn brug for at kunne aktivere hjernen metakognitivt, hver gang de senere skal kunne forstå, hvorfor og hvordan 26 børn skal fungere sammen i et klasseværelse eller hver gang de bliver bedt om at 'læse, analysere og fortolke' en matematikopgave, en tekst eller en situation.

Der var engang en lille bjørneunge...

Paragraffen om dannelse i den styrkede læreplan (se boksen i starten af artiklen) indeholder også ord som: hensynsfuldhed, ligestilling, kultur og køn. Findes der mon en overskuelig måde at få de perspektiver inddraget i en travl hverdag i daginstitutionen?

Lad os starte med et lille eventyr:

Der var engang en lille bjørneunge, som var blevet væk fra sin far og mor på en skovtur, hvor de skulle samle honning. Lige pludselig kunne Lillebjørn slet ikke se, hvor den var eller genkende træer og buske. 'Far', 'Mor' råber Lillebjørn, men ingen svarede. Allerstørst blev Lillebjørn meget bange og satte sig ned og græd helt alene i skoven. Men så fik den en ide: Den klatrede højt op i et træ for at se, om bjørnehulen var i nærheden. 'Hurra, nu ved jeg hvilken vej jeg skal gå' tænkte Lillebjørn

og skyndte sig hjemad. På vejen så den de mest fantastiske røde blomster; 'dem vil jeg plukke til mor', tænkte den og glædede sig allerede til at komme hjem og få honning og et dejligt bjørnekram.

Dannelse med børn starter, når pædagogen spørger børnene, om de tror, Lillebjørn er en dreng eller en pige. Det næste skridt er, at børnene skal forsøge at sætte ord på, hvorfor de tror det ene eller det andet. Nu er de både i gang med at tænke over, hvad de tænker og tænke på køn og kultur. Ligestillingsperspektivet kan komme på banen, når man snakker med børnene om forventninger til køn, og om de ikke tror, både piger og drenge kan græde, klatre i træer, plukke blomster og have brug for et kram.

Når vi hjælper børn til at tænke over den måde, de tænker på, og i øvrigt hjælper dem med at tænke over alle mulige ting, de ellers tager for givet, så hjælper vi dem i virkeligheden til at blive bevidste om sig selv og verden – at tage stilling og tænke kritisk.

Blive dannede.

Hvis vi holder fast i, at kritisk tænkning er at undersøge værdien af noget, at stille spørgsmål og at undre sig, så bliver pædagogens primære opgave altså at *hjælpe børn til at undre sig*.

Vi skal øve os i at spørge i stedet for at svare.

Børn har selv i perioder af deres liv mange filosofiske tanker og især i den sidste del af børnehavealderen, hvor myelinisering af pandelapperne tager fart. Det begyndende abstraktionsniveau, hjernen får her, ændrer også karakteren af deres spørgsmål og undren. I vuggestuealderen vil de gerne have navngivet ting, og de spørger til helt konkrete ting, *når* de spørger. Her er det naturligvis ikke muligt for pædagogen at stille en masse metakognitive spørgsmål.

Men i løbet af børnehavealderen ændrer spørgsmålene langsomt karakter i forlængelse af hjerneudviklingen og modning, som følger en på forhånd bestemt genetisk kode. Det skal vi benytte os af og anerkende børns spørgsmål og invitere alle børn til aktiv deltagelse i undrende fællesskaber. Sokrates er blandt mange ting kendt for at sige, at livet kun er værd at leve, hvis man tænker over, hvad man foretager sig.

Et udforsket liv uden spørgsmål, undren og eftertænksomhed er helt i orden, hvis man er et dyr, men ikke når man er et menneske, der som den styrkede læreplan også siger, skal kunne deltage aktivt i demokratiske sammenhænge.

Se annoncen om Ann-Elisabeth Knudsens nye bog på side 43 "Børns hjerner".

